

המתחיל במצווה הוא גומרה

וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: נָקֵם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחֵר תֹּאסֹף אֶל עַמִּיךָ: וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר הִחְלֹצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לִצְבָא וַיְהִיו עַל מִדְיָן לְתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן (במדבר לא א-ג).¹

במדבר רבה כב ד פרשת מטות – למה פנחס ולא משה

"וישלח אותם משה ... ואת פנחס בן אלעזר הכהן" (במדבר לא ו). הקב"ה אמר למשה: נקם נקמת בני ישראל - אתה בעצמך, והוא משלח את אחרים!! אלא מפני שנתגדל בארץ מדין, אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה. המשלח אומר: בור ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן ... ולמה שלח פנחס? אמר: מי שהתחיל במצווה הוא גומרה. הוא השיב את חמתי והכה את המדינית, הוא יגמור מצוותו.²

ירושלמי סנהדרין פרק ט הלכה ז – קנאות שיש לנדוטה

"וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן". מה ראה? ראה את המעשה ונזכר להלכה: הבעל ארמית הקנאים פוגעין בהן. תני: שלא ברצון חכמים, ופינחס שלא ברצון חכמים. אמר רבי יודה בר פזי: ביקשו לנדוטה, אילולי שקפצה עליו רוח הקודש ואמרה: "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וגו'".³

בבלי סנהדרין דף פב עמוד ב – שעשה פלילות עם קונו

"ויעמד פינחס ויפלל" (תהלים קו ל). אמר רבי אלעזר: "ויתפלל" לא נאמר, אלא "ויפלל" - מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו. בקשו מלאכי השרת לדחפו, אמר להן: הניחו לו, קנאי בן קנאי הוא, משיב חימה בן משיב חימה הוא.⁴

מדרש תנחומא פרשת עקב סימן ו – יהודה ומשה

"כל המצווה אשר אנכי מצווך היום תשמרון לעשות" (דברים ח א) - אם התחלת במצווה הני גומר את כולה. למה? אמר רבי יוחנן: כל מי שמתחיל במצווה ואחרי כן בא אחר וגומרה, נקראת על שם גומרה. ממי את למד? ממש. כיון שיצאו ישראל ממצרים, מה כתיב? "ויקח משה את עצמות יוסף" (שמות יג), כל העם עוסקין בביזה ומשה היה מטפל בעצמות יוסף ... נסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ, הכניסו ישראל עצמות יוסף וקברו אותן ותלה המצווה בהן, שנאמר: "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם" (יהושע כד). לכך אמר להם: "כל המצווה אשר אנכי מצווך היום תשמרון לעשות" (דברים ח א).⁵

¹ ראו דברינו [בור ששתית ממנו מים](#) בפרשה זו בשנה האחרת שגם בהם פתחנו בפסוק זה המצווה את משה לנקום את נקמת מדין, אשר החטיאו את בני ישראל בשיטים. שם כבר הזכרנו את המוטיב המשלים של המתחיל במצווה. התחלנו ולא גמרנו ועתה הגיעה העת לגומרה וליטול קורה מבין עינינו ולקיים מאמר חז"ל: קריינא דאיגרתא איהו להווי פרוונקא, קורא האיגרת הוא השליח, (סנהדרין פב א ובהקשר עם פנחס). וביטוי השגור יותר בלשונו היום הוא: המתחיל במצווה אומרים לו גמור. אבל מטבע הלשון במקורות הוא כפי כותרת הדף: המתחיל במצווה הוא גומרה כמו גם: אין המצווה נקראת אלא על שם גומרה.

² מקור ראשון לכלל שאנו דנים בו הוא מלחמת מדיין בפרשתנו. מדוע משה לא משתתף בה? – בור ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן, כלל שכאמור דנו בו בפרשה זו בשנה אחרת. אבל מדוע דווקא פנחס מתפקד ככהן משוח מלחמה באירוע זה, ככתוב: "וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הנהן לצבא וכלי הקדש והצפרות התרועה בידו"? התשובה היא: מי שהתחיל במצווה, הוא גומרה. כמובן שניתן לתת גם תשובות אחרות, וכי למה שפנחס בנו של אלעזר שהוא כעת הכהן הגדול (אחרי מות אהרן בפרשת חוקת) לא יהיה הכהן המשיח למלחמה? האם צריך לכך סיבה מיוחדת? אבל המדרש לא ייתן לעניין זה לחמוק ללא דרשה מתאימה, ללא הפקת לקח ולימוד: מי שמתחיל במצווה, עליו להשלימה ולגומרה. אין להניח דבר מצווה עשוי למחצה. ולעניין כהן משוח או משיח מלחמה, ראו מסכת סוטה פרק ח משנה א והפרק כולו.

³ זה סוג נידוי מאד מיוחד. נידוי או נזיפה הם בד"כ בין חכמים באותו הדור: עקביא בן מהללאל, חוני המעגל, רבי אליעזר בן הורקנוס, רבי מאיר. איזה מן נידוי הוא לפנחס? שלא יזכירו את שמו? מעין גניזה של ספר שלא רצו להכניס לכ"ד הספרים (יחזקאל, קהלת, שיר השירים), או נידוי מהעולם הבא דוגמת אלה שנזכרים בפרק חלק: אחאב, מנשה, גיחזי וכו'?

⁴ בדברינו [קנאות פנחס מול קנאות אליהו](#) בפרשת פנחס, עמדנו בהרחבה על גישות חז"ל השונות לקנאותו של פנחס, חלקן כמו בדרשה זו, הסבורות שמעשיו לא היו פשוטים כלל ועיקר. אבל מדרש במדבר רבה בו פתחנו, המייחס לפנחס את מקור הכלל המתחיל במצווה הוא גומרה, יכול להיחשב כשייך לקבוצה שאינה שוללת את מעשיו. אדרבא, מעשה הקנאות הוא התחלה של מצווה שכעת יש להשלימה. האסכולה הנגדית יכולה כמובן לטעון ולומר: דא עקא, שמה שהתחיל שלא ברשות ומדעת עצמו, נעשה כעת בצורה מסודרת ובהוראה מגבוה וכאילו לומר לפנחס: זו הדרך לגומרה, ככה תשלים נכון את שהתחלת בקנאות עצמך, לא בפלילות עם קונך אלא בפלילות על דעת קונך ובשליחותו. ואם כך, הרי זה פירוש חדש לכלל המתחיל במצווה הוא גומרה: (גם) אם התחלת מצווה או מעשה כלשהו באופן לא ברור, תגמור ותשלים כראוי וכיאות. ולגמור הוא גם למוד ולהבין.

⁵ מקור שני לכלל שאנו דנים בו, הוא משה שהתחיל במצוות העלאת עצמות יוסף ולא זכה להשלימה. בעת שכולם עסקו בשאילת כלי כסף וכלי זהב ממצרים ("[וינצלו את מצרים](#)"), טורח משה בהעלאת אורונו של יוסף: "מלמד שכל העם היו עוסקין בביזה והוא

אמר רבי ינאי: כל המתחיל במצוה ואינו גומרה קובר אשתו ושני בניו. ממי אתה למד? מיהודה, שנאמר: "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו". ישבו לפרוס על הפת, אמר להם: הורגים אנו את אחינו ומברכים? שנאמר: "ובוצע ברך נאף ה'" (תהלים י ג). לכך כתוב: "מה בצע וגו' לכו ונמכרנו לישמעאלים". ושמעו לו שהיה מלך.⁶ ואילו אמר להם להחזירו אל אביו היו שומעין לו. אלא התחיל במצוה ולא גמרה. לפיכך, המתחיל במצוה יהא גומר את כולה.⁷

בראשית רבה פה ג – יהודה הוא מקרה מיוחד

ר' יהודה בר סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן: כל מי שהוא מתחיל במצוה ואינו גומרה קובר את אשתו ואת בניו. ממי אתה למד? מיהודה. "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו" - היה לו להולילו על כתיפו אצל אביו. מה גרם לו? קבר אשתו ובניו. רבי הונא בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כל מי שמתחיל במצוה ואינו גומרה ואחר בא וגומרה, היא נקראת על שמו של שני. זהו שכתוב: "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל" (יהושע כד לב). ולא משה העלם? שנאמר: "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (שמות יג יט)! אלא לפי שנגזר עליו שלא יכנס לארץ, ואלו נטפלו בהם, לפיכך נקראת על שמם.⁸

ירושלמי מגילה פרק ב הלכה ז – במצוות העומר

... והא תנינן: קצרוהו ונתנוהו בקופות והביאוהו בעזרה והיו מהבהבין אותו באור כדי לקיים בו מצות קלי.⁹ א"ר יוסה: מכיון שהתחיל במצוה, אומר לו: מְרוֹק.¹⁰

עוסק במצוה" (תוספתא סוטה ד ז). ראו סיפור זה בהרחבה בגמרא סוטה יג ע"א: "בוא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו, שכל ישראל כולן נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצות ... אמרו: סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, הלך משה אצלה, אמר לה: כלום את יודעת היכן יוסף קבור? אמרה לו: ארון של מתכת עשו לו מצרים וקבעוהו בנילוס הנה, כדי שיתברכו מימיו. הלך משה ועמד על שפת נילוס, אמר לו: יוסף, יוסף, הגיע העת שנשבע הקב"ה שאני גואל אתכם, והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל, אם אתה מראה עצמך - מטוב, אם לאו - הרי אנו מנוקין משבועתך". ארבעים שנה טרח משה בעצמות יוסף במסעות המדבר. ראו המדרשים על ארוננו של יוסף שהיה מהלך בסמוך לארון העדות: "קיים זה מה שכתוב בזה" (ירושלמי ברכות פרק ב הלכה ג ועוד, מובא בדברינו שני ארונות היו בפרשת עקב). ולא זכה משה לגומר את המצווה, אלא בני ישראל. תחת הנהגתו של יהושע שהוא מצאצאי יוסף (משבט אפרים). שהביאו להיקבר בנחלת יוסף.

⁶ כבר נגענו מעט בנושא מלכותו של יהודה בדברינו נחשון הראשון בפרשת נשא וכן בדברינו מי ירד לים תחילה בשביעי של פסח ובע"ה נשלים נושא זה בפרשת ויחי הבאה עלינו לטובה: מפני מה זכה יהודה למלכות. מה שחשוב כאן הוא שליהודה הייתה היכולת. הוא היה גביר באחיו, הוא היה מלך עליהם. ראו בראשית רבה פד יז: "בשבב יהודה הכתוב מדבר. בשלושה מקומות דיבר יהודה בפני אחיו ועשו אותו מלך עליהן: ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע, ויבוא יהודה ואחיו (בראשית מד יד), ויגש אליו יהודה (שם יח)". וכאן זה לא רק שבח, אלא אחריות, כפי שנראה בהמשך.

⁷ מקור שלישי למוטיב המתחיל במצווה הוא גומרה, הוא מעשה יהודה במכירת יוסף. נראה שהדגשת מלכות יהודה, מעמדו בקרב אחיו ויכולתו להציל את יוסף, באים להסביר מדוע המדרש אינו מזכיר את ראובן שהתחיל במצוות הצלת יוסף ולא השלימה ("ויאמר אֱלֹהִים לְרָאוּבֵן אֶל תִּשְׁפֹּךְ דָּם הַשְּׁלִיכוֹ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבָּר וְיָד אֶל תִּשְׁלַח בּוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּד הַשְּׁלִיכוֹ אֶל אֲבִיו" ונעלם). לראובן לא הייתה היכולת והמלוכה של יהודה. ולפיכך גם נדון יהודה ברותחין וקבר את אשתו ושני בניו (ביטוי ללא ספק קשה לגבי מי שמתחיל במצווה ואינו גומרה). לא בכדי כלואה פרשת יהודה ותמר, המתוארת בפרק לח בבראשית (ומהווה סדרה נפרדת במנהג הקריאה הקדום של ארץ ישראל) ובה מתו אשתו של יהודה ושני בניו ער ואונן, באמצע סיפור מכירת יוסף.

⁸ מדרש זה הוא המקור למדרש תנחומא הנ"ל ומקומו בפרשת וישב, שם הוא המקרה הראשון של "המתחיל במצווה" - יהודה. אחריו באים משה ופנחס. ראו גלגול המדרש גם בדברים רבה ח, תנחומא וישב יג ועוד. אך לא הבאנו את מדרש בראשית רבה זה רק בשל קדמותו לתנחומא, אלא בשל כמה דיוקים שרצינו לעמוד עליהם ולהרחיבם. ראשית, בניגוד למשה ופנחס, אצל יהודה מדובר בדיני נפשות, או בהצלת נפשות ומכאן אולי הלשון "היה לו להוליכו על כתפו אצל אביו" וסמיכותה לביטוי הקשה שמי שלא גומר מצווה קובר את אשתו ובניו - מה שאכן אירע ליהודה. ראו מדרש בראשית רבה שם, פרשה אחת קודם (פד טז), הקושר כתרים לראובן שפתח בהצלת נפשות ולכן פותחת התורה את דיני ערי מקלט בתחומו תחילה. אבל ראובן וגם יהודה לא השלימו את ההצלה ובוודאי שהצעת יהודה למכור את יוסף לישמעאלים היורדים מצרימה הייתה רק בדיעבד הצלה ליוסף. לכתחילה, עבד היורד למצרים שהיא "סגורה ומסוגרת", כלשון מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א, שוב אינו יוצא משם לעולם וודאי שאינו חוזר משם חי. הביטוי הקשה "קובר אשתו ובניו" נאמר על יהודה, בבחינת מידה כנגד מידה ואין זה נכון לכל מי שמתחיל במצווה ואינו גומרה. זה המקרה הקיצוני. דיוק נוסף, שכבר ראינו במדרש תנחומא, הוא שמי שגומר את המצווה - היא נקראת על שמו, גם אם הראשון עשה את רוב הטרחה כמשה (וכראובן), גם אם נמנעה ממנו השלמתה ע"י כח עליון כמשה שביקש להיכנס לארץ וסורב פעם אחר פעם. השני, שלא טרח במצווה אלא במעט, זוכה בה. יש עדיפות למשלים כנגד היוזם ודבר זה צריך עיון. כך או כך, מכל הנ"ל למדנו שיש עונש או הפסד למי שלא השלים את המצווה ושכר גדול למי שהשלימה, ואולי לפנינו פירוש חדש למאמר חז"ל: "הוי מחשב הפסד מצווה כנגד שכרה" (אבות פרק ב משנה א). - הפסד אי השלמת המצווה.

⁹ הגמרא שם רוצה להוכיח ממשנה זו שמצוות העומר דוחה לא רק את שבת בלילה, אלא גם ביום.

¹⁰ שכייון שהתחיל במצווה בלילה, אומרים לו השלם אותה ואין מכאן ראייה שלכתחילה מצוות העומר דוחה את יום השבת. כך הוא גם בירושלמי פסחים פרק י הלכה ה לעניין השלמת סיפור יציאת מצרים בליל הסדר עוד לפני מועד היציאה: "היאך מזכירין גאולה ואדיין לא נגאלו? והלא לא יצאו אלא בחצי היום ... אלא מכיון שהתחיל במצווה אומר לו מְרוֹק". הביטוי בירושלמי הוא: מְרוֹק או מְרוֹק, שהוא להשלים ולסיים. ראו תוספות מסכת חולין כט ע"א: "ומירק אחר שחיטתו על ידו - מירק לשון גמר כדאמרין במדרש מי שהתחיל במצווה אומרים לו מְרוֹק". ובפירוש ר"ש (ר' שמשון משאנץ) למשנה במסכת עוקצין פרק ב משנה ה: "שלא מירק - שלא גמר החתימה מלשון המתחיל במצווה אומרים לו מְרוֹק". למרק בלשוננו היום הוא יותר לשטוף, לנקות, לצחצח ולהבריק (ראו במילונים), ככתוב בויקרא ו כא: "וּמִרְקָה וְשִׁטְף בְּמֵי" (ראו גם פירוש רש"י בדברי הימים ב ד טז על "נְחֹשֶׁת מְרוֹק"), אבל נראה שזו משמעות דומה אם לא זהה של פעולת סיום המלאכה. ראו גם הביטוי בסיום תפילת עמידה יום הכיפורים: "ומה שחטאתי לפניך

ילקוט שמעוני מלכים ב רמז רלו – הושע בן אלה

ר' נהוראי אומר: ... כל ההיא טיבותא עבד הושע בן אלה וכתוב: "עליו עלה שלמנאסר ויהי לו הושע עבד" (מלכים ב יז ג)!! אלא, כל המתחיל במצוה ולא גמרה, שלא אמר: הכל יעלו לירושלים, אלא אמר: מי שרוצה לעלות יעלה. שמת הקולר מצוארו ותלאו בצואר הצבור.¹²

רבי בְּחִי בן אשר דברים ג כד-כה – השלמת מצוות התורה בארץ

וזהו שאמר בתחילת דבורו שני שמות הקדושים,¹³ על שם שכתוב: "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ ב), וקשור הכתובים כן: אתה החילות לתת תורה על ידי ואין עיקר התורה אלא בארץ, והמתחיל במצוה אומרים לו גמור, אם כן: אעברה ואראה,¹⁴ כך פירש מורי הרב הגדול ר"ש נר"ו.¹⁵

כלי יקר דברים ד מא פרשת ואתחנן – תתחיל גם אם לא תזכה לגמור

"אז יבדיל משה שלוש ערים". בקישור פסוק זה עם הענין הקודם יצאו המפרשים ללקוט ולא מצאו ביאור מספיק ומהו לשון אז. ועתה הטה אזנך ושמע, כי מצינו שהאדם מתחיל במצוה אף על פי שאינה יכולה לבוא לידי גמר על ידו, מכל מקום מצוה שבאה לידי חייב לקיימה (מכות י א).¹⁶ כמו שמצינו בדוד שאמר לשלמה בנו: "והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב וגו' " (דברי הימים א כב יד) אף על פי שידע שהוא אינו יכול לגמור המצוה כי לא הורשה לבנות הבית, מכל מקום התחיל במצוה, אף על פי שידע באמת שלא תהיה במלואה וטובה כי אם על ידי בנו. דרך משל איש זקן הנוטע אילן לאתרוג של מצוה אף על פי שהוא יודע באמת שלא יוכל לבוא לידי מצוה זו מכל מקום בנו יכולין לבוא לידי קיומה, וכן עניינים רבים נמצאו על זה האופן.¹⁷

ספר כללי המצוות¹⁸ ערך גמר – עוד בשבח התחלת מצווה

לעולם ישתדל אדם לגמור כל מצוה שהתחיל בה, שאם באו אחרים וגמרוה נקראת על שמם ... וכל העושה מצוה ואינו גומרה ובא אחר וגמרה נקראת על שמו.¹⁹ ואעפ"כ, אם בא לידו של אדם חצי מצוה ואין בו יכולת לגמור

מִרְק ברחמיך הרבים וכו', שהפך במקצת המחזוריים ל"מחק ברחמיך הרבים" ולא ברור מדוע. ועכ"פ, נראה שמכאן, מהירושלמי, ממצוות העומר, מקור הביטוי השגור יותר בלשוננו היום: המתחיל במצווה אומרים לו גמור.

¹¹ ראו גמרא תענית דף ל ע"ב: "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב ... עולא אמר: יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות (שומרים) שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר לאיזה שירצו יעלו". מזכיר את מעשה ינאי המלך שרמס את התורה ואמר: "הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד." (קידושין דף סו ע"א).

¹² ראו כל העניין בירושלמי תענית פרק ד הלכה ז, אך שם לא מובא הנימוק של המתחיל במצווה. וזו כנראה תוספת של ילקוט שמעוני. ועכ"פ הרי לנו מקרה רביעי של המתחיל במצווה ולא גמרה, מלך ישראל הושע בן אלה, שבימי חרבה מלכות ישראל ואילו רק סיים את המצווה, אילו לא רק פתח את הגבול שהיה חסום בין שתי מלכויות ישראל, אלא היה מעודד את העלייה לירושלים ואולי מחדש את אחדות העם, היה נמנע חורבן מלכות ישראל (עשרת השבטים).

¹³ הכוונה שם למשה שבתחנונו להיכנס לארץ משתמש בשני השמות: הויה ואלוהות, ככתוב בתחילת פרשת ואתחנן: "ה' אלהים אֱתָה הַחֲלוֹת לְהָרָאוֹת אֶת עַבְדְּךָ וכו'", בדומה ל"אני ה' אלהיך" של עשרת הדברות, כפי שהוא ממשיך ודורש.

¹⁴ חזרנו אל משה שכידוע מתחבט ומתחנן להיכנס לארץ ומעלה, עפ"י המדרש, טענות מטענות שונות. ראו דברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) וכן [אין לבריה כלום אצל בוראה](#) בפרשת ואתחנן. וכאן מצאנו טענה נוספת של משה: התחלתי במצווה של קיום התורה, תן לי לגמור אותה. ואין גמירת השלמת התורה, אלא בארץ ישראל שם עיקר מצוותה (דברינו [קיום המצוות בארץ](#) בפרשת ראה). ראו גם פירוש אברבנאל בשמות ג יא שמשמש במוטיב המתחיל במצווה להסביר את סירובו של משה לקבלת השליחות לכתחילה: "והודיעו עם זה שהיציאה ממצרים תהיה על ידו ... אבל לא אמר לו שיעלם אל הארץ. ומה נפל חשש בלב משה, אולי הוא יוציא אותם ממצרים אבל לא יזכה להכניסם לארץ, ויהיה הוא מתחיל במצווה ואיש אחר יגמרה. ועל כן היה משה נשמת מהשליחות ותלה הדבר בעצמו שהיה בלתי ראוי אליו". בצירוף שני הפירושים אומר משה לקב"ה: אני לא רציתי את השליחות לכתחילה משום שידעתי שלא אזכה להשלימה. עכשיו שכפית עלי והתחלתי במצווה (במשימה) – תן לי להשלים אותה. ולא זכה משה.

¹⁵ נר"ו הוא ראשי תיבות של נְטִרְיָה, רַחֲמָנָא וּפְרָקְיָה, בדומה ליצ"ו - ישמרהו צורו ויחיהו, הי"ו - השם יחיהו וישמרהו וכיוצא באלה ברכה לשמירה ואריכות חיים. והר"ש הוא מן הסתם רבינו שלמה – הרשב"א שהיה רבו ומורו של רבי בחיי בן אשר והיה עוד בין החיים כאשר רבי בחיי הביא פירוש זה משמו.

¹⁶ ראו שם: "דרש רבי סימאי, מאי דכתיב: אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה (קהלת ה ט)? אוהב כסף לא ישבע כסף - זה משה רבינו, שהיה יודע שאין שלוש ערים שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלש בארץ כנען, ואמר: מצוה שבאה לידי אקיימנה".

¹⁷ והוא ממשיך שם ומקשר את מצוות ערי מקלט עם הפסוקים הקודמים לה בפרשת ואתחנן, ואומר: "ועל זה נאמר בפסוק הקודם ושמרת את חוקיו ואת מצוותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריו. רצה לומר, שאם תבוא לידך איזו מצוה תקיימה היום לאלתר אף על פי שאין טובה נגמר ונראה לאלתר, כי אם בזמן שבניך אחריו יגמרו המצוה. מכל מקום תעשה המצוה היום לאלתר בין שייטב לך רצה לומר שבידך לגומרה, בין שייטב לבניך אחריו כי אין בידך לגומרה". ראו גם פירוש תפארת ישראל - יכין מסכת מכות פרק ב משנה ד הקובעת שרק משהופרשו ערי המקלט בארץ ישראל המערבית, פעלו ערי המקלט שהפריש משה בעבר הירדן המזרחי: "דאע"ג דהפרשת כל הו' ערים מצוה אחת היו, ומשה רבנו ע"ה לא היה בידו לגמור כל המצוה, ואפילו הכי הפריש מה שהיה יכול, ואף שלא קלטו עדיין". ועל [משה וערי המקלט](#) כבר הרחבנו לדרוש בדברינו בפרשת ואתחנן.

¹⁸ לר' יוסף ב"ר אברהם ג'יקטיליא, מקובל ופייטן, ספרד מאה 14.

¹⁹ עד כאן כמקורות 'הקלאסיים', אבל בלשון רכה ומפויסת. לכתחילה וודאי שהשלמת המצווה היא דבר חשוב.

את כולה, אל יניח לעשות חצי מצוה,²⁰ דגרסינן בפרק אלו הן הגולין ... זה משה רבינו שהיה יודע שאין שלוש [ערים] שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלש שבארץ ישראל, אמר מצוה שבאה לידי אקיימנה. ומכל מקום, המתחיל במצוה שכרו גדול דגרסינן בפרק אלו הן הגולין ... מפני מה זכה ראובן לימנות בהצלה תחילה, מפני שהוא פתח בהצלה תחילה, שנאמר: וישמע ראובן ויצילהו מידם. ולא עוד, אלא אפילו יעשה אדם מעט מזער מאי זו מצוה שתהיה, אותו המועט עתיד להצטרף עם כל שאר זכויותיו לחשבון גדול למתן שכרו.²¹

גמרא תענית כג א – הזקן שלימד לקח את חוני המעגל

יום אחד היה הולך בדרך וראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר לו: זה (עץ החרוב), עד כמה שנים טוען פירות? - אמר לו: עד שבעים שנה. - אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה? - אמר לו: אותו האיש (כלומר אני) עולם מלא חרובים מצא (מצאתי), כמו ששתלו לי אבותי – כך אני שותל לְפָנַי.²²

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: נושא משלים לנושא דף זה הוא הכלל: מצווה הבאה לידך אל תחמיצנה, וכלשון המקור במכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ט: "ושמרתם את המצוות. כדרך שאין מחמיצין את המצה, כך אין מחמיצין את המצוה, אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד". ולאור דברינו כאן מתפרש "אל תחמיצנה" לשני כיוונים: אל תחמיץ להשלים מצווה שהתחלת בה – לך עם המצווה עד הסוף; ובה בעת אל תחמיץ להתחיל מצווה ונעשה טוב גם בידיעה שלא תוכל להשלים ואחרים ישלימו.

²⁰ אל ימנע מלעשות חצי מצוה - אל יניח מלעשות חצי מצוה.

²¹ נראה שפרשני המקרא והראשונים, מנסים לאזן את הראייה החד-צדדית של המדרשים שהבאנו לעיל שכולם בשבח מי שגמר את המצווה וחלקם אף בגנות ובדברים קשים כנגד מי שהתחיל ולא סיים. הם טורחים ומוציאים מקורות מאזנים, כולל על משה עצמו שלא זכה להשלים את מצוות העלאת עצמות יוסף, אבל לא נמנע מלהתחיל את מצוות ערי מקלט, הגם שידע שלא יזכה להשלימה ושהקצאת הערים בעבר הירדן המזרחי אין בה שום אפקט מעשי. וגם מקומו של ראובן לטובה, לא נפקד כאן. ואם נקשר את דברי כלי יקר לעיל עם פירוש רבינו בחיי לעיל (לאחר שכבר קשרנו בין רבינו בחיי ואברבנאל בהערה 14), נקבל שמשה מנסה להיכנס לארץ בשל הכלל המתחיל במצווה הוא גומרה וגם משלא נענה, אין הוא מהסס להתחיל במצוות ערי מקלט שברור שלא יזכה להשלימה. הרי לנו ממש עצמו את האיזון המתבקש. מחד גיסא, השלמת מצווה והבאתה לגמר בלי לנטוש אותה באמצעו ומאידך גיסא, ייזום מצווה והתחלתה גם אם ברור שלא תוכל להשלימה. ואולי טוב מכולם, התחלת מצוות ארוכות טווח, כנטיעת אתרוגים, בניית הארץ ושכלולה והעברתה לדור הבנים והנכדים שגם הם לא ישלימוה, אלא יעבירוה לבניהם ובני בניהם בשרשרת הדורות. כמאמר חכמים: "לא עליך המלאכה לגמור" (אבות ב טז) וכאותו זקן שנטע חרוב לשבעים שנה ולימד את חוני המעגל לקח (תענית כג ע"א). ונראה שאין איחול טוב מזה בראש חודש מנחם אב. שנזכה.

²² לנוכח הזכרת חוני המעגל, לא יכולנו שלא להביא מדרש זה בו איש זקן מלמד את חוני המעגל את מצוות הנטיעה שהיא סמל ל"התחלות" שלא תמיד רואים את סופן ואת המצוות שמתגלגלות מדור לדור. ראו הדף [סיפור חוני המעגל - עיון מחדש](#). וראו בהקשר כל זה גם את הסיפור על אדריאנוס ש"היה עובר באותם שבילים של טבריה וראה אדם זקן אחד עומד, חוצב חציבות לנטוע נטיעות ... אמר לו: בחיך זקן, בן כמה שנים אתה היום הזה? אמר לו: בן מאה שנים. אמר לו: ואתה בן מאה שנים ועומד וחוצב חציבות לנטוע נטיעות! סבור אתה שאתה אוכל מהן? אמר לו: אם אזכה – אוכל, ואם לאו – כשם שיגעו לי אבותי כך אני יגע לבני" (ויקרא רבה כה ה, תנחומא קדושים סימן ח). שנזכה למצוות רבות שבנינו ונכדינו ישלימו ויתחילו גם הם במצוות שהבאים אחיהם ישלימו – דור לדור יביע אומר ויפעל בבניה ונטיעה.